

Współpraca między szkołami ogólnodostępnymi i szkołami/placówkami specjalnymi w kontekście edukacji włączającej

Podsumowanie seminarium

Opracowanie: Wioletta Jaskólska

Współpraca **między szkołami ogólnodostępnymi** **i szkołami/placówkami specjalnymi** **w kontekście edukacji włączającej**

Podsumowanie seminarium

Opracowanie: Wioletta Jaskólska

Ośrodek Rozwoju Edukacji
Warszawa 2019

Opracowanie merytoryczne
Wydział Specjalnych Potrzeb Edukacyjnych
Wioletta Jaskólska

Redakcja i korekta
Elżbieta Gorazińska

Projekt okładki
Barbara Jechalska

Redakcja techniczna i skład
Wojciech Romerowicz

Ośrodek Rozwoju Edukacji
Warszawa 2019
Wydanie I

Publikacja jest rozpowszechniana na zasadach licencji
Creative Commons Uznanie Autorstwa – Użycie Niekommercyjne (CC BY-NC)

Ośrodek Rozwoju Edukacji
Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
www.ore.edu.pl

Spis treści

Wprowadzenie	4
Edukacja włączająca	4
Jaka edukacja jest dobra dla każdego ucznia?	6
Współpraca	7
Lokalny system wsparcia inkluzji edukacyjno-społecznej	9
Wyzwania i propozycje rozwiązań	10
Potrzeby i zasoby	12
Pomysły, jak wdrożyć rekomendacje Europejskiej Agencji ds. Specjalnych Potrzeb i Edukacji Włączającej	14
Ku przyszłości	21
Bibliografia	22

*Wszystkie nasze marzenia mogą stać się rzeczywistością,
jeśli mamy odwagę je realizować.*

Walt Disney

Wprowadzenie

Współpraca między szkołami ogólnodostępnymi i szkołami/placówkami specjalnymi w kontekście edukacji włączającej była tematem seminarium, które odbyło się 13 i 14 czerwca 2019 r. w Ośrodku Rozwoju Edukacji (ORE) w Warszawie. W spotkaniu wzięli udział przedstawiciele współpracujących ze sobą szkół ogólnodostępnych i szkół/placówek specjalnych oraz organów prowadzących z terenu całej Polski. Uczestnicy seminarium pracowali w dwóch grupach.

W pierwszej części spotkania wykład i warsztaty na temat edukacji włączającej poprowadziła prof. dr hab. Ewa Domagała-Zyśk z Katedry Pedagogiki Specjalnej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Uczestnicy mogli zapoznać się z rekomendacjami Europejskiej Agencji ds. Specjalnych Potrzeb i Edukacji Włączającej, wypracowanymi w projekcie „Wspieranie podnoszenia jakości edukacji włączającej w Polsce”, oraz przedstawić propozycje ich wdrożenia w swoich środowiskach. Następnie analizowali wyzwania związane z tą tematyką i proponowali rozwiązania zidentyfikowanych problemów. Podczas zajęć podniesiono również kwestie uniwersalnego projektowania oraz edukacji przyszłości.

Wprowadzeniem do drugiej części spotkania był wykład wicedyrektor Ośrodka Rozwoju Edukacji Marzenny Habib dotyczący lokalnego systemu wsparcia inkluzji edukacyjno-społecznej. Następnie uczestnicy zaprezentowali swoje działania i wymienili się doświadczeniami. Na zakończenie poddano refleksji potrzeby i zasoby w zakresie edukacji włączającej.

W niniejszym opracowaniu wykorzystano teksty wystąpień prelegentów oraz informacje zebrane podczas warsztatów seminaryjnych.

Organizatorzy dziękują prelegentom i uczestnikom za twórcze zaangażowanie oraz podzielenie się wiedzą i doświadczeniem.

Edukacja włączająca

Edukacja włączająca nie ma jednej definicji. W rekomendacjach Europejskiej Agencji ds. Specjalnych Potrzeb i Edukacji Włączającej, wypracowanych w projekcie „Wspieranie podnoszenia jakości edukacji włączającej w Polsce”, zapisano: *Przepisy prawa i polityka muszą kierować się wizją i rozumieniem założeń edukacji włączającej, które podkreślają, że wszyscy nauczyciele, kadra kierownicza i osoby odpowiedzialne za podejmowanie decyzji*

wspólnie ponoszą odpowiedzialność za wprowadzanie w życie prawa i realizację polityki na rzecz edukacji włączającej, muszą uwzględniać zrozumiałą dla wszystkich definicję edukacji włączającej jako podejścia opartego na prawach, które będzie wspierać wysokiej jakości edukację i włączenie społeczne każdej osoby uczącej się na każdym etapie życia¹.

Na stronie Ministerstwa Edukacji Narodowej zamieszczono następującą definicję: *Edukacja włączająca rozumiana jest jako podejście w procesie kształcenia i wychowania, którego celem jest zwiększanie szans edukacyjnych wszystkich osób uczących się poprzez zapewnianie im warunków do rozwijania indywidualnego potencjału, tak by w przyszłości umożliwić im pełnię rozwoju osobistego na miarę swoich możliwości oraz pełne włączenie w życie społeczne*². Można zatem przyjąć, że edukacja włączająca jest „edukacją wysokiej jakości dla wszystkich uczniów”.

W edukacji obserwuje się stosowanie różnych podejść – można mówić o włączaniu, integracji i segregacji. Różnice wynikające z takiego podziału i nazewnictwa przedstawiła w 2012 r. Anna Firkowska-Mankiewicz (tabela 1).

Tabela 1. Różnice między podejściem segregacyjnym, integracyjnym i włączającym

Podejście segregacyjne	Podejście integracyjne	Podejście włączające
Edukacja dla niektórych	Edukacja dla prawie wszystkich	Edukacja dla wszystkich
Koncentracja na przedmiocie i programie nauczania	Koncentracja na uczniu	Koncentracja na klasie
Jednakowy program dla wszystkich uczniów	Indywidualny program nauczania dla uczniów niepełnosprawnych	Strategia nauczania dla nauczycieli
Nacisk na nauczanie	Nacisk na nauczanie i uczenie się	Nacisk na uczenie się i wspólne rozwiązywanie problemów
Podejście diagnostyczne skupione na deficytach	Podejście poszukujące słabych i mocnych stron ucznia	Podejście holistyczne skupione na możliwościach
Umieszczenie ucznia w placówce segregacyjnej	Umieszczenie ucznia w odpowiednim programie	Adaptacja warunków panujących w regularnej klasie szkolnej
Nauczyciel bezradny bez specjalisty	Nauczyciel współpracuje ze specjalistą	Nauczyciel staje się specjalistą, bierze odpowiedzialność za wszystkie dzieci – sprawne i niepełnosprawne

Źródło: Firkowska-Mankiewicz A., *Edukacja włączająca zadaniem na dziś polskiej szkoły*³

¹ Europejska Agencja ds. Specjalnych Potrzeb i Edukacji Włączającej, *Wsparcie podnoszenia jakości edukacji włączającej. Rekomendacje i działania priorytetowe* (wersja polska), <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=21568> (dostęp: 24.07.2019 r.).

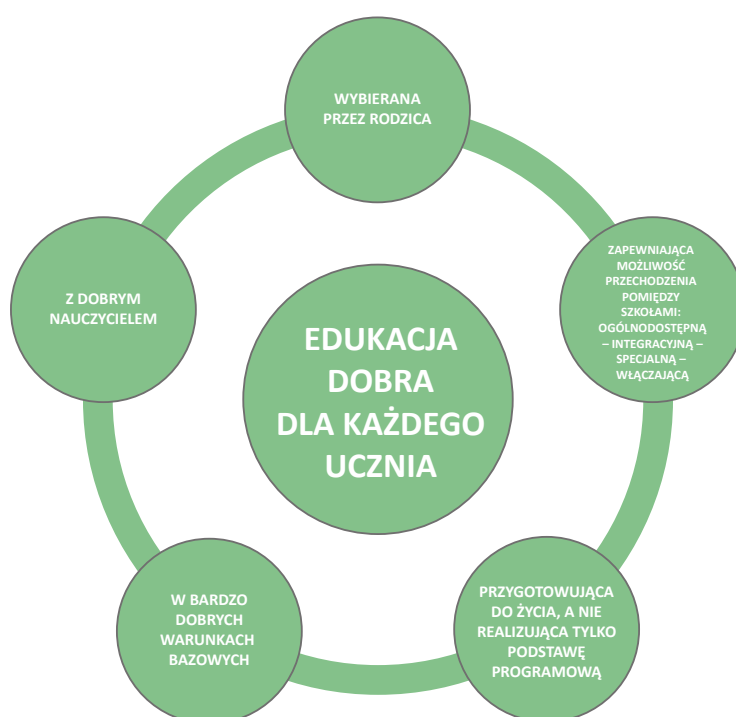
² <https://www.gov.pl/web/edukacja/edukacja-wlaczajaca> (dostęp: 5.08.2019 r.).

³ Firkowska-Mankiewicz A., *Edukacja włączająca zadaniem na dziś polskiej szkoły*, <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=3123> (dostęp: 26.07.2019 r.).

Jaka edukacja jest dobra dla każdego ucznia?

Uczestnicy seminarium mieli możliwość zaproponowania własnych definicji edukacji dobrej dla każdego ucznia. Ich zdaniem może nią być: edukacja, którą wybiera rodzic, edukacja zapewniająca możliwość przechodzenia pomiędzy szkołami – ogólnodostępną, integracyjną, specjalną, włączającą; edukacja przygotowująca do życia, a nie realizująca tylko podstawę programową; edukacja w bardzo dobrych warunkach bazowych i z dobrym nauczycielem (zaznaczono, cyt.: *młodym, a nie chronionym przez Kartę Nauczyciela*⁴).

Rys. 1. Edukacja dobra dla każdego ucznia

Źródło: Na podstawie materiałów powarsztatowych seminarium *Współpraca między szkołami ogólnodostępnymi i szkołami/placówkami specjalnymi w kontekście edukacji włączającej*

Jak zaznaczyła Ewa Domagała-Zyśk⁵ podczas swojego wystąpienia *Edukacja włączająca wysokiej jakości – rekomendacje Europejskiej Agencji ds. Specjalnych Potrzeb i Edukacji Włączającej*, obecnie w polskich szkołach ogólnodostępnych uczy się ok. 60% uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (SPE). Zakłada się, że wśród dzieci uczących się w szkołach specjalnych są takie, które mogłyby pobierać naukę w szkołach ogólnodostępnych, ale

⁴ Materiały wypracowane podczas warsztatów seminaryjnych *Współpraca między szkołami ogólnodostępnymi i szkołami/placówkami specjalnymi w kontekście edukacji włączającej*, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji, 13–14 czerwca 2019 r.

⁵ Opracowano na podstawie wystąpień prelegentów podczas seminarium *Współpraca między szkołami ogólnodostępnymi i szkołami/placówkami specjalnymi w kontekście edukacji włączającej*, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji, 13–14 czerwca 2019 r.

pod warunkiem przygotowania zarówno środowiska szkolnego, jak i samego ucznia i jego rodziców. Szkoła ma być dobra dla dziecka, a nie systemu czy partykularnych interesów. Warto też zadbać o możliwość przejścia pomiędzy placówkami w zależności od aktualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych ucznia. Trzeba pamiętać, że od razu nie zmienimy każdej szkoły. To długi proces. Ważne, by tworzyć jednostki pilotażowe, dawać różnorodne propozycje, prezentować przykłady dobrych praktyk. Istotne jest także tworzenie bazy wiedzy. Należy więc zadać sobie pytanie: Co ja muszę zrobić, aby lekcja była włączająca?⁶.

Zgodnie ze stanowiskiem E. Domagały-Zyśk uczenie się i nauczanie ma być: spersonalizowane (skoncentrowane na dziecku w zespole), oparte na współpracy, nieformalne, elastyczne i dynamiczne, wykorzystujące technologie informacyjno-komunikacyjne, ma odbywać się w szkole i poza nią, a jego celem mają być kompetencje, nie tylko wiedza. W uczeniu się należy w większym stopniu wykorzystywać zasady projektowania uniwersalnego, takie jak: równość w dostępie, elastyczność, intuicyjność w używaniu, dostępność percepcyjna, tolerancja na błędy, mały wysiłek fizyczny, odpowiednia przestrzeń i rozmiar.

Szkoła nie jest jedynym miejscem, w którym dzieci się uczą. Nauczyciel nie jest „posiadaczem wiedzy”. W nauczaniu inkluzyjnym nauczyciel dba o to, by dzieci miały różne zadania dostosowane do ich możliwości. Wykorzystywane są różne rozwiązania organizacyjne.

W niektórych krajach wdrażających edukację włączającą w klasie pracuje dwóch nauczycieli. Jeden z raportów przygotowanych dla Ministerstwa Edukacji Narodowej dotyczył asystenta ucznia, chociaż wskazano, że niektóre kraje wycofują się z takiej formy wsparcia. Pojawiają się twierdzenia, że obniża to jakość edukacji uczniów ze SPE, np. wtedy, kiedy cała klasa otrzymuje wiedzę przekazywaną przez wykształconego nauczyciela matematyki, a uczeń ze SPE – od nauczyciela posiadającego przygotowanie z zakresu pedagogiki specjalnej, ale niebędącego matematykiem. Otwarte pozostaje więc pytanie o standardy pracy asystenta ucznia i jego zadania, które wspierałyby ucznia i jego środowisko w procesie włączania.

Uczestnicy zauważyli, że wszystkie działania, a szczególnie propozycje rozwiązań systemowych, powinny być *evidence-based* (oparte na faktach). Podkreślili, że bardzo ważna jest również współpraca i dzielenie się doświadczeniami.

Współpraca

We wdrażaniu edukacji włączającej niezwykle istotna jest współpraca na wielu płaszczyznach – zarówno na poziomie lokalnym, jak i ponadlokalnym.

⁶ Włączenie to proces, który pomaga pokonywać bariery ograniczające obecność, uczestnictwo i osiągnięcia uczniów (UNESCO, 2017), za: <https://www.gov.pl/web/edukacja/edukacja-wlaczajaca> (dostęp: 5.08.2019 r.).

Współpraca w *Słowniku języka polskiego* jest definiowana jako: *działalność prowadzona wspólnie przez jakieś osoby, instytucje lub państwa*⁷. Natomiast według Wincentego Okonia jest to: *współdziałanie z sobą jednostek lub grup ludzi wykonujących swoje częstkowe zadania, aby osiągnąć jakiś wspólny cel; współpraca opiera się na wzajemnym zaufaniu i lojalności oraz na podporządkowaniu się celowi, należycie uświadomionemu sobie przez wszystkie jednostki lub grupy*⁸.

Dla przykładu w ramach projektu „Szkoła współpracy. Uczniowie i rodzice kapitałem społecznym nowoczesnej szkoły”⁹ opracowano standardy współpracy, a wśród nich: *Standard V. Szkoła współpracuje z osobami oraz instytucjami ze swojego otoczenia*.

W Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 sierpnia 2017 r. w sprawie wymagań wobec szkół i placówek¹⁰ wskazano wymaganie: *Szkoła lub placówka współpracuje ze środowiskiem lokalnym na rzecz wzajemnego rozwoju*.

W prawie oświatowym znajdują się także zapisy wskazujące na konieczność współpracy placówek specjalnych ze szkołami ogólnodostępnymi. W § 31 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 sierpnia 2017 r. w sprawie publicznych placówek oświatowo-wychowawczych, młodzieżowych ośrodków wychowawczych, młodzieżowych ośrodków socjoterapii, specjalnych ośrodków szkolno-wychowawczych, specjalnych ośrodków wychowawczych, ośrodków rewalidacyjno-wychowawczych oraz placówek zapewniających opiekę i wychowanie uczniom w okresie pobierania nauki poza miejscem stałego zamieszkania*¹¹ zapisano: *Młodzieżowy ośrodek wychowawczy i młodzieżowy ośrodek socjoterapii współpracują ze szkołami ogólnodostępnymi w zakresie diagnozowania i rozwiązywania problemów dydaktyczno-wychowawczych uczniów niedostosowanych społecznie lub zagrożonych niedostosowaniem społecznym uczęszczających do tych szkół*, natomiast w § 49: *Specjalny ośrodek szkolno-wychowawczy współpracuje ze szkołami ogólnodostępnymi w zakresie diagnozowania i rozwiązywania problemów dydaktyczno-wychowawczych uczniów niepełnosprawnych uczęszczających do tych szkół*.

⁷ *Słownik języka polskiego*, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/wsp%C3%B3%C5%82praca.html> (dostęp: 24.04.2019 r.).

⁸ Okoń W., (2001), *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”, s. 443. Edukacja wg W. Okonia to ogół procesów i oddziaływań, których celem jest zmienianie ludzi, przede wszystkim dzieci i młodzieży – stosownie do panujących w danym społeczeństwie ideałów i celów wychowawczych. (...) ogół procesów oświatowo-wychowawczych, obejmujących kształcenie i wychowanie oraz szeroko pojmowaną oświatę – Okoń W., (2001), *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”, s. 87–88.

⁹ „Szkoła Współpracy. Uczniowie i rodzice kapitałem społecznym nowoczesnej szkoły” – ogólnopolski projekt systemowy Ministerstwa Edukacji Narodowej, realizowany w partnerstwie z Fundacją Rozwoju Demokracji Lokalnej od marca 2013 do czerwca 2015 roku, <http://szkolawspolpracy.pl/> (dostęp: 24.07.2019 r.).

¹⁰ *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 sierpnia 2017 r. w sprawie wymagań wobec szkół i placówek* (Dz.U. 2017, poz. 1611).

¹¹ *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 sierpnia 2017 r. w sprawie publicznych placówek oświatowo-wychowawczych, młodzieżowych ośrodków wychowawczych, młodzieżowych ośrodków socjoterapii, specjalnych ośrodków szkolno-wychowawczych, specjalnych ośrodków wychowawczych, ośrodków rewalidacyjno-wychowawczych oraz placówek zapewniających opiekę i wychowanie uczniom w okresie pobierania nauki poza miejscem stałego zamieszkania* (Dz.U. 2017, poz. 1606).

Natomiast w *Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym*¹² znajdują się regulacje dotyczące opracowywania indywidulanych programów edukacyjno-terapeutycznych (IPET). W § 6. 1. rozporządzenia wskazano: *Indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny, o którym mowa w art. 127 ust. 3 ustawy, zwany dalej „programem”, określa: 4) działania wspierające rodziców ucznia oraz – w zależności od potrzeb – zakres współdziałania z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi, w tym poradniami specjalistycznymi, placówkami doskonalenia nauczycieli, organizacjami pozarządowymi, innymi instytucjami oraz podmiotami działającymi na rzecz rodziny, dzieci i młodzieży, a w przypadku przedszkoli innych form wychowania przedszkolnego, szkół i oddziałów, o których mowa w § 2 ust. 1 pkt 1 lit. a–c, pkt 2, 3 i pkt 4 lit. a–c – również ze specjalnymi ośrodkami szkolno-wychowawczymi, młodzieżowymi ośrodkami wychowawczymi i młodzieżowymi ośrodkami socjoterapii.*

Uczestnicy seminarium zauważyli, że otwarte pozostaje pytanie, w ramach czego (z jakich godzin, w jakim czasie) i z wykorzystaniem jakich środków finansowych nauczyciele mają prowadzić zapisane w rozporządzeniach współdziałanie. Potwierdzono słuszność idei, jednak zdaniem praktyków konieczne są szczegółowe uregulowania prawne, ponieważ brakuje formalnych wytycznych, jak szkoły/placówki specjalne mają wspierać szkoły ogólnodostępne. Jako mocne strony zaakcentowano zasoby w ludziach – nauczyciele dzielą się między sobą metodami oraz wypracowanymi materiałami, scenariuszami, kartami pracy itd.

Podczas spotkania pojawił się jednak głos: *Nasza szkoła dla naszych uczniów*. Jest to teza, nad którą można dyskutować, ponieważ ważne jest również wprowadzenie ucznia do szkoły oraz pomost między dotychczasową placówką a kolejnym etapem edukacji. Zalecane jest uwzględnianie procesu tranzykcji¹³.

Lokalny system wsparcia inkluzji edukacyjno-społecznej

Lokalny system wsparcia edukacji włączającej powinny tworzyć: poradnie psychologiczno-pedagogiczne, w tym poradnie specjalistyczne, placówki doskonalenia nauczycieli, szkoły

¹² *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym* (Dz.U. 2017, poz. 1578, ze zm.).

¹³ Whitney, powołując się na zapisy obowiązującej w Stanach Zjednoczonych Ameryki ustawy o nauczaniu osób z niepełnosprawnościami, wyjaśnia, że tranzykcja to proces, w ramach którego podejmowane są skoordynowane działania wobec dziecka/ucznia z niepełnosprawnością. Nastawiony jest on na podnoszenie poziomu osiągnięć szkolnych (akademickich) i poprawę funkcjonowania w celu wspomaganie przejścia z jednego poziomu edukacyjnego na kolejny lub z edukacji na rynek pracy. Wszystkie działania podejmowane w ramach procesu tranzykcji bazują na indywidualnych potrzebach ucznia, jego mocnych i słabych stronach oraz zainteresowaniach, za: Otrębski W., Wiącek G., Domagała-Zyśk E., Sidor-Piekarska B., (2012), *Jestem dorosły – chcę pracować. Program wspierający młodzież z niepełnosprawnością umysłową w procesie przejścia z edukacji na rynek pracy*, Lublin, s. 190 (<https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/14934/Jestem%20doros%C5%82y%20chc%C4%99%20pracowa%C4%87%202012.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, dostęp: 5.08.2019 r.).

ćwiczeń, uczelnie wyższe, biblioteki pedagogiczne, kuratoria oświaty, administracja rządowa i samorządowa, organizacje pozarządowe.

Wyzwania i propozycje rozwiązań

Podczas seminarium refleksji poddano edukację włączającą w kontekście wyzwań i proponowanych rozwiązań. Odpowiedzi uczestników można skategoryzować w następujący sposób:

1. Transdyscyplinarność/interdyscyplinarność działań.
2. Kształcenie i doskonalenie kadry.
3. Kształcenie specjalne.
4. Organizacja.

Tabela 2. Wyzwania edukacji włączającej – obszary

WYZWANIA			
Transdyscyplinarność/ interdyscyplinarność działań	Kształcenie i doskonalenie kadry	Kształcenie specjalne	Organizacja

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wystąpień uczestników seminarium

W tabeli poniżej zostały przedstawione wskazane przez uczestników seminarium kwestie wymagające modyfikacji i działań naprawczych, przy czym zaproponowano również sposoby poradzenia sobie z wyzwaniami. Część pomysłów dotyczy środowiska lokalnego, ale pojawiły się także koncepcje odnoszące się do rozwiązań systemowych.

Tabela 3. Wyzwania i rozwiązania

Wyzwania i propozycje rozwiązań ¹⁴	
Transdyscyplinarność/interdyscyplinarność działań	
Wyzwanie	Rozwiązanie
Powołanie Komisji ds. Specjalnych Potrzeb i Edukacji Włączającej zajmującej się systemowym wdrażaniem edukacji włączającej oraz sformułowaniem głównych zadań.	Zmotywowanie kadry pedagogicznej i niepedagogicznej zarządzającej oświatą do pracy w komisji, której celem będzie opracowanie strategii związanej z organizacją edukacji włączającej.
Utworzenie na terenie powiatu placówki doskonalenia nauczycieli i szkoły ćwiczeń, którą będzie specjalny ośrodek szkolno-wychowawczy (SOSW), co zacieśni współpracę i stworzy lokalny system wsparcia edukacji włączającej.	Zwrócenie się do kuratora oświaty o akredytację w ww. kwestiach. Pozyskanie pracowni i pomocy, dzielenie się doświadczeniem wpłynie na podniesienie jakości edukacji.

¹⁴ Propozycje wyzwań i rozwiązań zaproponowane przez uczestników seminarium w opracowaniu własnym.

Rozszerzenie działalności punktu konsultacyjnego: - dla rodziców, - dla nauczycieli.	Akcja promocyjna oferty kierowanej do całego środowiska (miasta).
Zespoły interdyscyplinarne do rozwiązywania problemów i potrzeb rodzin i szkół.	Zaproszenie przedstawicieli samorządów na rozmowy z dyrektorem, nauczycielami i rodzicami.
Zmiana postaw wobec osób z niepełnosprawnościami.	Kontynuacja dotychczasowych działań (współpraca ze szkołą sąsiednią); poszerzenie współpracy o inne szkoły ogólnodostępne. Organizacja akcji miejskich promujących umiejętności i ukazujących potrzeby osób z niepełnosprawnościami.
Kształcenie i doskonalenie kadry	
Wyzwanie	Rozwiązanie
Świadomość wszystkich pracowników niepedagogicznych i pedagogicznych pracy z uczniami ze SPE.	Zorganizowanie szkolenia dla pracowników niepedagogicznych. Szkolenia rady pedagogicznej. Przeprowadzenie ewaluacji z wdrożonych wniosków po przeprowadzonej ewaluacji wewnętrznej.
Lepsze kształcenie pedagogów.	Kształcenie praktyczne pedagogów. Wprowadzenie metod AAC do programu studiów.
Organizacja współpracy ze szkołami wyższymi.	Prace nad programem studiów i praktyk studenckich w zakresie kształcenia uczniów ze SPE.
Zainicjowanie spotkania, szkolenia pracowników szkoły specjalnej i poradni psychologiczno-pedagogicznej (PPP) nt. wydawanych orzeczeń i zaleceń.	Zainicjowanie dla pracowników samorządowych nadzorujących edukację szkolenia nt. organizacji kształcenia specjalnego i edukacji włączającej wysokiej jakości.
Szkolenie kadry niepedagogicznej.	Wewnątrzszkolne spotkanie szkoleniowe.
Przeszkolenie pracowników niepedagogicznych na temat postępowania wobec uczniów ze SPE (przekonanie dyrekcji o takiej potrzebie).	Szkolenie dla pracowników.
Kształcenie specjalne	
Wyzwanie	Rozwiązanie
Edukacja specjalna włączająca.	Środki na organizację zajęć terenowych. Dodatkowa pomoc nauczyciela na zajęciach poza budynkiem. Wsparcie psychologiczne dla rodziców i nauczycieli.
Wsparcie kształcenia specjalnego.	Budowanie pozytywnego wizerunku osoby niepełnosprawnej. Wsparcie psychologiczne dla nauczycieli. Rozwiązanie prawne zapewniające mniejszą ilość dokumentacji.

Organizacja	
Wyzwanie	Rozwiązanie
Ranking szkół ze względu na wyniki egzaminów zewnętrznych.	Wyniki tylko dla informacji szkół.
Specjaliści w szkołach specjalnych. O utworzeniu etatów psychologa, logopedy, pedagoga decyduje organ prowadzący. Etaty administracji uzależnione od liczby uczniów.	Powinna to być kompetencja dyrektora szkoły, a nie organu prowadzącego. Przy ustalaniu etatów należałoby brać pod uwagę liczbę pracowników, a nie uczniów, gdyż rodzi to absurd (np. przy 60 pracownikach nie ma pracownika kadr, bo jest tylko 130 uczniów).
Problemy organizacyjne, np. szkoły specjalne podlegają powiatom, a o dowozach i pomocy materialnej decydują gminy.	Jeden organ lokalny i uproszczona procedura (np. rodzice dziecka z niepełnosprawnością intelektualną przechodzą złożoną procedurę składania dokumentacji dotyczącej przyjęcia dziecka do szkoły specjalnej). Lepsza kondycja finansowa gmin.
Osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim – zajęcia rewalidacyjno-wychowawcze.	Zmiana rozporządzenia z 2013 r. o zajęciach rewalidacyjno-wychowawczych. W rozporządzeniu nadal zapis: <i>upośledzony umysłowo w stopniu głębokim</i> . Tylko do 25. r.ż., a może do 30.
Organizacja nauczania indywidualnego.	Zmiana przepisów dotyczących organizacji nauczania indywidualnego na terenie szkoły (szczególne przypadki).
Uczeń z orzeczeniem w szkole ogólnodostępnej – niepełnosprawność intelektualna w stopniu lekkim.	Zróżnicowanie egzaminów zewnętrznych na koniec szkoły.
Nowoczesne pomoce dydaktyczne, technologia IT.	Zwiększenie subwencji oświatowej, wsparcie organów prowadzących w finansowaniu oświaty.
Zaangażowanie większej liczby młodzieży w wolontariat.	Rozpowszechnianie wiedzy na temat wolontariatu wśród młodzieży.
Podniesienie świadomości organu prowadzącego w kwestii dofinansowania wolontariatu. Poszerzenie działań.	Nie wskazano rozwiązań.
Rola i znaczenie pomocy nauczyciela.	Nie wskazano rozwiązań.
Zajęcia dodatkowe dla uczniów ze SPE.	Nie wskazano rozwiązań.

Potrzeby i zasoby

W trakcie seminarium analizie poddano także potrzeby i zasoby we wdrażaniu edukacji włączającej.

Uczestnicy seminarium odpowiadali na następujące pytania:

- Czego potrzebuje szkoła ogólnodostępna od szkoły/placówki specjalnej, żeby efektywnie pracować z uczniami ze SPE, w tym z niepełnosprawnościami?
- Czego potrzebuje szkoła/placówka specjalna, żeby skutecznie wspierać szkoły ogólnodostępne w edukacji włączającej?

- Co może oferować szkoła/placówka specjalna szkole ogólnodostępnej, by efektywniej wdrażać edukację włączającą?
- Co może oferować szkoła ogólnodostępna szkole/placówce specjalnej, by efektywniej wdrażać edukację włączającą?
- Jakie zasoby lokalne i ponadlokalne mogą zostać uruchomione w procesie wdrażania edukacji wysokiej jakości dla wszystkich uczniów?
- Które z obecnie obowiązujących regulacji służą wdrażaniu edukacji włączającej?
- Czego potrzebuje organ prowadzący, by wspierać wdrażanie edukacji włączającej?

Wskazano, że do efektywniejszej pracy z uczniami ze SPE, w tym z niepełnosprawnościami, szkoła ogólnodostępna od szkoły/placówki specjalnej potrzebuje głównie:

- wspólnych zajęć (współpracy) i projektów – działań prowadzonych w dwie strony;
- wymiany doświadczeń;
- porad oraz wsparcia merytorycznego i praktycznego, także pomocy w trudnych, nowych sytuacjach oraz mentoringu (wspólnego poszukiwania odpowiedzi w razie wątpliwości);
- sprawdzonych wzorów dokumentacji;
- materiałów;
- sal i pomocy dydaktycznych oraz wskazówek w zakresie dostosowywania budynku (informacji, jak to zrobić najskuteczniej).

Natomiast szkoła/placówka specjalna, żeby skutecznie wspierać szkoły ogólnodostępne w edukacji włączającej, potrzebuje przede wszystkim:

- chęci szkół;
- formalnych zasad i uregulowań prawnych (kto? kiedy? za co? z jakich godzin?);
- wsparcia organów prowadzących;
- środków finansowych.

Szkoła/placówka specjalna szkole ogólnodostępnej może oferować:

- zasoby ludzkie, doświadczoną kadrę;
- wsparcie w procesie oceny postępów uczenia i pomoc przy opracowywaniu indywidualnych programów edukacyjno-terapeutycznych (IPET);
- informacje zwrotne.

Szkoła ogólnodostępna może natomiast wykazać chęci i otwartość w korzystaniu z doświadczeń szkół/placówek specjalnych.

Wśród zasobów lokalnych i ponadlokalnych, które mogą zostać uruchomione w procesie wdrażania edukacji wysokiej jakości dla wszystkich uczniów, wskazano zasoby finansowe i ludzkie, a także liczebność klas i pomoce dydaktyczne oraz lokalne imprezy i poszerzenie współpracy, np. z organizacjami pozarządowymi.

Pomysły, jak wdrożyć rekomendacje Europejskiej Agencji ds. Specjalnych Potrzeb i Edukacji Włączającej

Uczestnicy seminarium przedstawili propozycje wdrażania rekomendacji Europejskiej Agencji ds. Specjalnych Potrzeb i Edukacji Włączającej. Ich zdaniem – praktyków – powinny one obejmować m.in. propagowanie idei edukacji włączającej, kształcenie i doskonalenie kadr, wsparcie dla nauczycieli i rodziców oraz uczniów, a także zwiększenie autonomii szkół. Szczegółowe propozycje realizowania w praktyce poszczególnych rekomendacji przedstawiono poniżej¹⁵.

Rekomendacja I: Przepisy prawa i polityka edukacyjna muszą uwzględniać zrozumiałą dla wszystkich definicję edukacji włączającej jako podejścia opartego na prawach, które będzie wspierać wysokiej jakości edukację i włączenie społeczne każdej osoby uczącej się na każdym etapie życia¹⁶.

Propozycje wdrożenia:

1. Doposażenie placówki w pomoce przystosowane do potrzeb dzieci z niepełnosprawnościami, dostęp do wysokiej jakości zasobów, likwidacja barier architektonicznych.
2. Powołanie punktu konsultacyjnego i wiodącego ośrodka koordynacyjno-rehabilitacyjno-opiekuńczego, gdzie we współpracy z psychiatrami, terapeutami i psychologami będzie realizowane wczesne wspomaganie rozwoju dziecka (WWRD) – wczesna diagnoza to większe szanse na włączenie dziecka do kształcenia w szkole ogólnodostępnej (konsultacje dla rodziców).
3. Korzystanie z Krajowego Funduszu Szkoleniowego (KFS) przy powiatowych urzędach pracy – środki pozwolą na udział w studiach podyplomowych, kursach, co w efekcie ułatwi dostęp do wysoko wykwalifikowanych nauczycieli.

Rekomendacja II: Przepisy prawa i polityka edukacyjna muszą zapewniać wszystkim szkołom wsparcie w postaci zasobów i możliwości doskonalenia zawodowego kadr, dzięki którym mogą wprowadzać dostosowania umożliwiające uczniom z niepełnosprawnościami korzystanie z prawa do edukacji na równych zasadach z innymi (zgodnie z Konwencją o prawach osób niepełnosprawnych ONZ, 2006)¹⁷.

Propozycje wdrożenia:

1. Wsparcie dla nauczycieli i rodziców:
 - punkt konsultacyjny w szkole dla nauczycieli, uczniów, rodziców;
 - imprezy, zajęcia integracyjne, lekcje otwarte prowadzone dla innych nauczycieli lub rodziców;

¹⁵ Propozycje przedstawione podczas seminarium w opracowaniu własnym.

¹⁶ *Wsparcie podnoszenia jakości edukacji włączającej. Rekomendacje i działania priorytetowe* (wersja polska), s. 4, <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=21568> (dostęp: 6.08.2019 r.).

¹⁷ Tamże, s. 4.

- szkolenia dla wszystkich pracowników szkoły oraz stworzenie platformy edukacyjnej, na której nauczyciele, rodzice będą publikować wypracowane przez siebie materiały.
2. Wsparcie i pomoc dla uczniów:
- dodatkowe pomoce dydaktyczne dla osób z niepełnosprawnościami ułatwiające realizację podstawy programowej, zakup odpowiedniego oprogramowania;
 - dodatkowe zajęcia dla uczniów z orzeczeniem lub opinią PPP;
 - zastosowanie metod i form pracy, które umożliwią opanowanie podstawy programowej, nabywanie odpowiednich umiejętności.

Rekomendacja III: *Polityka edukacyjna musi gwarantować, że wizja i cele edukacji włączającej są przekazywane w jasny sposób, a zainteresowane środowiska na szczeblu krajowym, regionalnym, lokalnym i szkolnym, a także ogół społeczeństwa, dobrze je rozumieją*¹⁸.

Propozycje wdrożenia:

1. Propagowanie idei edukacji włączającej:
 - zapewnienie rzeczywistego wsparcia placówkom i nauczycielom;
 - uproszczenie sposobu dokumentowania działań (szkoły/placówki odbierają edukację włączającą jako obciążenie, a nie jako drogę do rozwoju);
 - organizacja konferencji i warsztatów, udostępnianie materiałów;
 - publikowanie dobrych praktyk, pokazywanie efektów edukacji włączającej, prawdziwy dialog;
 - nakreślenie efektów edukacji włączającej – absolwent jako pracownik, budowanie pozytywnego wizerunku osób z niepełnosprawnościami;
 - wprowadzenie zajęć z edukacji włączającej do programu studiów na kierunkach nauczycielskich.
2. Uproszczenie systemu orzekania – wskazywanie na bariery w funkcjonowaniu i udogodnienia oraz zwiększenie autonomii szkoły (samodzielność w podejmowaniu działań, także realizacji zaleceń PPP).

Rekomendacja IV: *Polityka edukacyjna powinna nakreślać nową rolę szkół specjalnych i innych placówek specjalistycznych, w ramach której udostępniają one placówkom ogólnodostępnym wiedzę fachową i specjalistyczne zasoby, zwiększając kompetencje kadry kierowniczej i personelu szkół w zakresie rozumienia i wspierania osób uczących się o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych*¹⁹.

Propozycje wdrożenia:

1. Doprecyzowanie i operacjonalizacja przepisów prawa oświatowego regulujących rolę szkół/placówek specjalnych w zakresie wsparcia szkół ogólnodostępnych (jak powinno się to odbywać, kto i w jakim zakresie powinien to robić, z jakich środków).

¹⁸ Tamże, s. 5.

¹⁹ Tamże, s. 5.

2. Udostępnianie zasobów szkoły specjalnej:

- organizacja punktów konsultacyjnych (doradztwo dla nauczycieli ze szkół ogólnodostępnych, wsparcie dla rodziców, terapia);
- organizacja doskonalenia nauczycieli ze szkół ogólnodostępnych (dzielenie się wiedzą, warsztat pracy, lekcje otwarte, publikacje);
- udostępnianie materiałów (scenariusze, dokumentacja pedagogiczna, narzędzia diagnostyczne – biblioteka szkolna), rozwiązań metodycznych i organizacyjnych oraz pracowni specjalistycznych (problemem są kwestie formalne: finansowanie, odpowiedzialność).

Rekomendacja V: *Polityka edukacyjna musi określać role i zakres obowiązków osób odpowiedzialnych za podejmowanie decyzji i nauczycieli na wszystkich poziomach systemu i we wszystkich sektorach zaangażowanych w system edukacji oraz zapewniać, aby każdy czuł się odpowiedzialny za osiągnięcia WSZYSTKICH osób uczących się*²⁰.

Propozycje wdrożenia:

1. Organizowanie różnorodnych szkoleń rady pedagogicznej, których celem byłoby podnoszenie kompetencji nauczycieli w zakresie wspierania uczniów, szczególnie z dysfunkcjami i niepełnosprawnościami.
2. Zwiększenie autonomii dyrektorów w kwestiach zatrudnienia i doboru kadry oraz organizacji wsparcia w szkole (np. dobór szkoleń w zależności od potrzeb).
3. Podpisywanie porozumień z resortem zdrowia, ośrodkami pomocy społecznej, PPP oraz poradniami specjalistycznymi.
4. Monitorowanie postępów uczniów, pracy uczniów oraz losów absolwentów.
5. Tworzenie grup dyskusyjnych (wspieranie i dzielenie się spostrzeżeniami, poszukiwanie rozwiązań).

Rekomendacja VI: *W ramach polityki edukacyjnej należy opracować mechanizmy finansowania wspierające rozwój wczesnej interwencji i profilaktyki, zamiast polegać na strategiach i podejściach opartych na kompensowaniu trudności w szkołach ogólnodostępnych*²¹.

Propozycje wdrożenia:

1. Korzystanie z różnorodnych możliwości finansowania działań, np. Europejski Fundusz Społeczny (projekty), KFS.
2. Formy: kontynuacja programu „Za życiem” (WOKRO). Zapewnienie godzin do dyspozycji dyrektora na tworzenie „Centrów Wsparcia” jako jednostek wspomagających szkoły ogólnodostępne na podstawie porozumień. Tworzenie punktów konsultacyjnych, diagnostyczno-konsultacyjnych.

²⁰ Tamże, s. 6.

²¹ Tamże, s. 6.

Rekomendacja VII: *Polityka edukacyjna musi zapewniać przejrzystość w zakresie przydziału i efektywnego wykorzystywania funduszy (na wszystkich poziomach systemu) przeznaczonych na dodatkowe wsparcie, aby umożliwić wszystkim osobom uczącym się korzystanie z równego prawa do edukacji*²².

Propozycje wdrożenia:

1. Na szczeblu krajowym i lokalnym spójne dysponowanie funduszami, w tym środkami z Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON), organizacji pozarządowych.
2. Większa autonomia szkoły.
3. Zapisy zaleceń w orzeczeniach kompatybilne z możliwościami uczniów, szkoły i zasobami środowiska.

Rekomendacja VIII: *Rzqd/MEN powinien dokonać przeglądu istniejących mechanizmów zapewniania jakości i odpowiedzialności w celu zwiększenia ich spójności z wizją i celami edukacji włączającej oraz ograniczania opierania się w ocenie pracy szkół z uczniami o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych głównie na wynikach kontroli zewnętrznej i wynikach egzaminów*²³.

Propozycje wdrożenia:

1. Większe środki finansowe na personalizację działań.
2. Ewaluacja zewnętrzna jako wsparcie.
3. Szkolenia dla nauczycieli (prowadzone przez specjalistów) dotyczące sposobu pracy z uczniami ze SPE (praktyczne, dobre praktyki).
4. Zaprzestanie tworzenia rankingów szkół. Wyniki egzaminów tylko do wiadomości szkoły.

Rekomendacja IX: *Polityka edukacyjna musi wspierać rozwijanie mechanizmów autoewaluacji opartych na wskaźnikach/standardach, które nakreślają wizję wysokiej jakości edukacji włączającej dla wszystkich osób uczących się*²⁴.

Propozycje wdrożenia:

1. Opracowanie wizji edukacji włączającej wysokiej jakości.
2. Ewaluacja wewnętrzna pod kątem podejmowanych w szkole działań w zakresie edukacji włączającej. Autoewaluacja podmiotów współpracujących ze sobą, np. środowiska lokalnego, gminy, powiatu, w zakresie edukacji włączającej. Opracowanie wskaźników/standardów autoewaluacji.
3. Doskonalenie zawodowe nauczycieli (zgodnie z potrzebami placówki/ucznia/nauczyciela) realizowane bezpłatnie.

²² Tamże, s. 7.

²³ Tamże, s. 7.

²⁴ Tamże, s. 7.

Rekomendacja X: *Polityka edukacyjna musi zapewnić odpowiedni status nauczycieli i kadry kierowniczej szkół oraz dostarczać zachęt, które sprawią, że kandydaci o najwyższych predyspozycjach będą chcieli pracować w zawodzie i nie będą z niego odchodzić*²⁵.

Propozycje wdrożenia:

1. Kształcenie i doskonalenie nauczycieli:
 - studia pedagogiczne poza systemem bolońskim – pełne 5 lat, wybrany kierunek, np. matematyka pedagogiczna;
 - praktyki przez 5 lat studiów, opiekun w szkole;
 - badania psychologiczne;
 - stypendia dla kandydatów oraz studentów studiów pedagogicznych;
 - bezpłatne formy doskonalenia nauczycieli.
2. Wzrost wynagrodzenia nauczycieli.
3. Wzmocnienie szkoły, zmniejszenie roli rodziców (dydaktyka/ocenie).
4. Status nauczyciela i kadry kierowniczej (*Status nauczyciela i kadry kierowniczej jest w kompetencji głównie osób odpowiedzialnych za tworzenie prawa oświatowego. Narzędzia dyrektora to: dodatek motywacyjny, nagrody, wyróżnienia, zgłaszanie do konkursów itp. Dodatkowo możliwe są formy upowszechniania rezultatów pracy w środowisku szkolnym, rodziców oraz w środowisku pozaszkolnym*).

Rekomendacja XI: *Polityka edukacyjna musi zapewniać spójność kształcenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli z wizją wysokiej jakości edukacji włączającej w praktyce*²⁶.

Propozycje wdrożenia:

1. Dofinansowywane studia, szkolenia, rady szkoleniowe dla nauczycieli szkoły specjalnej dotyczące wizji edukacji włączającej.
2. Poszerzenie zasobów szkolnego zbioru bibliotecznego o książki, artykuły dotyczące edukacji włączającej.
3. Punkty konsultacji specjalistycznych w SOSW/Centrach Specjalistycznych dla nauczycieli ze szkół ogólnodostępnych, uczelni i PPP w całym kraju.
4. Wykorzystanie (odpłatnie) wiedzy i doświadczenia nauczycieli pracujących z uczniami z bardzo złożonymi potrzebami, niepełnosprawnościami itd. (w ramach godzin pracy nauczyciela) do opracowania strategii współpracy w celu wdrożenia standardów w całym kraju.
5. Spotkania, wspólne rady szkoleniowe, wymiana doświadczeń z nauczycielami szkół ogólnodostępnych.
6. Monitoring postępów ucznia/studenta w placówkach ogólnodostępnych. Wdrażanie wniosków z przeprowadzonej ewaluacji. Odmienne zasady rekrutacji do szkół dla uczniów ze SPE.

²⁵ Tamże, s. 7.

²⁶ Tamże, s. 8.

Rekomendacja XII: *Polityka edukacyjna musi wspierać współpracę i pracę zespołową (profesjonalne społeczności uczące się) w szkołach w celu opracowania opartych na faktach i danych innowacyjnych podejść do uczenia się, nauczania i oceniania ukierunkowanych na zwiększanie osiągnięć wszystkich uczniów*²⁷.

Propozycje wdrożenia:

1. Praca zespołowa włączająca specjalistów spoza szkoły oraz rodziców z wykształceniem umożliwiającym prowadzenie zajęć dodatkowych (rozszerzone kółka).
2. Wspólne projekty i wymiana między szkołami/placówkami (w tym zajęcia otwarte).
3. Przedsięwzięcia, np. Tydzień rozwoju (działania, pogadanki, prelekcje, rozwijanie zainteresowań).

Rekomendacja XIII: *Polityka edukacyjna powinna wspierać opracowywanie zasad oceniania włączającego, które umożliwią odnotowywanie postępów WSZYSTKICH uczących się osób*²⁸.

Propozycje wdrożenia:

1. Opracowanie oraz wprowadzenie w szkole systemu i zasad oceniania uczniów przez nauczyciela, a także współpracy ze środowiskiem lokalnym, PPP, SOSW, ośrodkami rewalidacyjno-wychowawczymi (ORW), rodzicami itd.
2. Szkolenia w zakresie oceniania uczniów.

Rekomendacja XIV: *Polityka musi określać strategie mające na celu zwiększenie możliwości wypowiedziania się przez osoby uczące się (zgodnie z art. 12 Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka) i ich rodziny*²⁹.

Propozycje wdrożenia:

1. Szkolenia dla dzieci/uczniów, rodziców, pracowników pedagogicznych i niepedagogicznych.
2. Praca zespołowa oraz współpraca ze środowiskiem lokalnym, w tym instytucjami i organizacjami, a także prowadzenie zajęć poza szkołą.

Rekomendacja XV: *Polityka edukacyjna musi zapewniać elastyczność realizacji podstawy programowej poprzez umożliwienie realizowania zindywidualizowanych programów nauczania w szkołach w celu zaspokojenia szeroko rozumianych potrzeb każdego ucznia*³⁰.

Propozycje wdrożenia:

1. Opracowywanie programów i projektów włączających osoby z niepełnosprawnością do społeczeństwa, np. tworzenie wspólnej przestrzeni artystycznej.

²⁷ Tamże, s. 8.

²⁸ Tamże, s. 8.

²⁹ Tamże, s. 9.

³⁰ Tamże, s. 9.

2. Zwiększenie autonomii szkół, w tym dostosowanie programów i metod nauczania, organizacja kół zainteresowań, pomoc specjalistyczna itd.

Rekomendacja XVI: *Polityka edukacyjna musi wspierać wszystkie środowiska związane ze szkołą w rozwijaniu kompetencji w zakresie:*

- *identyfikacji barier w uczeniu się i uczestnictwie;*
- *opracowywania strategii wsparcia/wczesnej interwencji w celu likwidowania barier*³¹.

Propozycje wdrożenia:

1. Organizowanie spotkań przedstawicieli szkół, jednostek samorządu terytorialnego, PPP w celu identyfikowania barier w uczeniu się i uczestnictwie (diagnoza środowiska szkolnego) oraz poszukiwania wspólnych rozwiązań.
2. Kształcenie i doskonalenie kadry:
 - dofinansowanie podnoszenia kwalifikacji;
 - utworzenie międzyszkolnych grup wsparcia;
 - zaangażowanie specjalistów w pomoc w szkołach ogólnodostępnych, np. przez indywidualne spotkania z nauczycielami, szkolenia – wymianę doświadczeń;
 - wymiana dobrych praktyk oraz współpraca z placówkami badawczymi.

Inne pomysły uczestników seminarium, nieprzypisane do konkretnej rekomendacji Europejskiej Agencji ds. Specjalnych Potrzeb i Edukacji Włączającej

1. Zmniejszenie ilości dokumentacji, szczególnie w odniesieniu do ankiet i ewaluacji.
2. Tworzenie ćwiczeń i podręczników atrakcyjnych i zrozumiałych dla uczniów ze SPE.
3. Modyfikacja systemu oceniania uczniów (np. oceny opisowe, ocenianie kształtujące).
4. Zapewnienie szkołom wsparcia specjalistycznego – specjalistów zatrudnionych do pracy z uczniami ze SPE.
5. Wsparcie ze strony PPP i szkół specjalnych:
 - opinie wydawane przez PPP powinny być dostępne (np. pisane zrozumiałym językiem) dla rodzica, aby pełniły rolę wspierającą;
 - organizowanie spotkań, prelekcji, warsztatów przez personel poradni;
 - nawiązanie współpracy nauczycieli szkoły ogólnodostępnej ze specjalistami szkół specjalnych, jasne określenie oczekiwań obu stron;
 - zainteresowanie szkołami ogólnodostępnymi przez specjalistów z PPP i szkół specjalnych, częste kontakty, wzajemne działania, zbieranie pomysłów na udaną, przynoszącą dobre rozwiązania współpracę.
6. Wspólne działania na szczeblu rady pedagogicznej, w tym ustalenie spójnych zasad współpracy, przeszkolenie pracowników.
7. Uzgodnienie wspólnych działań rodziców i nauczycieli.

³¹ Tamże, s. 10.

8. Uczestnictwo uczniów ze SPE w zawodach, konkursach międzyszkolnych. Organizowanie spotkań, pikników, warsztatów.
9. Bezpłatne studia dla nauczycieli (uzupełniające kompetencje) oraz konferencje, warsztaty, w tym propozycje dobrych praktyk i wymiana doświadczeń.
10. Baza informacji o przypadkach dyskryminacji oraz propozycje działań na rzecz równego traktowania (np. skrzynka w szkole).
11. Większy zakres dostosowań na egzaminie zawodowym, uwzględniający indywidualne potrzeby i możliwości ucznia z niepełnosprawnością.

W dyskusji zwracano uwagę na następujące aspekty edukacji włączającej:

1. Finansowanie – postuluje się większy wpływ szkół na wydatkowanie funduszy. Dyrektor szkoły powinien mieć większą autonomię w zakresie finansowania. Organ prowadzący nie powinien uzależniać wielkości środków od zamożności gminy.
2. Szkolenia – konieczne są szkolenia dla nauczycieli i całego personelu szkoły. Mogą być organizowane w ramach wewnątrzszkolnego doskonalenia nauczycieli i nie muszą być prowadzone przez zewnętrzne podmioty.
3. Odpowiedzialność – bardzo ważne jest wzięcie odpowiedzialności za decyzję: ta droga dla tego ucznia i zespołu jest właśnie taka.
4. Zastrzeżenia budzi sposób oceny pracy szkół oraz sprawdziany i egzaminy. Konieczna jest zmiana ich formuły.

Ku przyszłości

Idea edukacji włączającej, obecna w myśleniu od co najmniej dekady³², nadal częściowo pozostaje w sferze marzeń. W polskiej szkole podejmowane są liczne działania służące wyrównywaniu szans edukacyjnych uczniów oraz podnoszeniu jakości kształcenia i wychowania. Przykłady dobrych praktyk w zakresie współpracy lokalnych środowisk, uwzględniające zasoby szkół/placówek specjalnych – zaprezentowane podczas seminarium – a także refleksje i propozycje praktyków udowadniają, że marzenia mogą stać się rzeczywistością. Warto wspierać takie działania i stwarzać warunki sprzyjające podejmowaniu odważnych decyzji i konsekwentnej realizacji zamierzeń.

³² *Edukacja włączająca drogą ku przyszłości. Jak promować jakość w edukacji włączającej*, Międzynarodowa Konferencja Edukacyjna UNESCO, 2008 r., <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=3223> (dostęp: 6.08.2019 r.).

Bibliografia

1. Europejska Agencja ds. Specjalnych Potrzeb i Edukacji Włączającej, *Wsparcie podnoszenia jakości edukacji włączającej w Polsce. Rekomendacje i działania priorytetowe* (wersja polska), <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=21568> (dostęp: 6.08.2019 r.).
2. Firkowska-Mankiewicz A., *Edukacja włączająca zadaniem na dziś polskiej szkoły*, <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=3123> (dostęp: 26.07.2019 r.).
3. Okoń W., (2001), *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
4. Otrębski W., Wiącek G., Domagała-Zysk E., Sidor-Piekarska B., (2012), *Jestem dorosły – chcę pracować. Program wspierający młodzież z niepełnosprawnością umysłową w procesie przejścia z edukacji na rynek pracy*, Lublin, s. 190 (dostęp: 5.08.2019 r.).
5. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym* (Dz.U. 2017, poz. 1578, ze zm.).
6. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 sierpnia 2017 r. w sprawie publicznych placówek oświatowo-wychowawczych, młodzieżowych ośrodków wychowawczych, młodzieżowych ośrodków socjoterapii, specjalnych ośrodków szkolno-wychowawczych, specjalnych ośrodków wychowawczych, ośrodków rewalidacyjno-wychowawczych oraz placówek zapewniających opiekę i wychowanie uczniom w okresie pobierania nauki poza miejscem stałego zamieszkania* (Dz.U. 2017, poz. 1606).
7. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 sierpnia 2017 r. w sprawie wymagań wobec szkół i placówek* (Dz.U. 2017, poz. 1611).
8. *Słownik języka polskiego*, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/wsp%C3%B3wsp%C5%82praca.html> (dostęp: 24.04.2019 r.).
9. *Szkoła Współpracy. Uczniowie i rodzice kapitałem społecznym nowoczesnej szkoły* – ogólnopolski projekt systemowy Ministerstwa Edukacji Narodowej, realizowany w partnerstwie z Fundacją Rozwoju Demokracji Lokalnej od marca 2013 do czerwca 2015 roku <http://szkolawspolpracy.pl/> (dostęp: 24.07.2019 r.).
10. <https://www.gov.pl/web/edukacja/edukacja-wlaczajaca> (dostęp: 5.08.2019 r.).
11. Zaremba L. (red.), *Edukacja włączająca drogą ku przyszłości. Jak promować jakość w edukacji włączającej*, Międzynarodowa Konferencja Edukacyjna UNESCO, 2008 r., <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=3223> (dostęp: 6.08.2019 r.).

Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
tel. 22 345 37 00, fax 22 345 37 70
email: sekretariat@ore.edu.pl

www.ore.edu.pl